

УДК 378.064.325.311

Р. Г. Найда,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Рівненський державний гуманітарний університет)
nauda@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6521-8233

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті представлено аналіз поняття "життєвої компетентності" як однієї із складових особистісно орієнтованої моделі освіти, яка розглядає життя дитини як самоцінність. З'ясовано основні фактори розвитку життєвої компетентності; визначено базові цінності життєвої компетентності у дитини в дошкільному закладі та природовідповідні принципи в ході реалізації поставлених завдань перед педагогом.

Ключові слова: парадигма життєтворчості, життєва компетентність, компетентісний підхід, базові термінальні та базові інструментальні цінності.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток дошкільної освіти вимагає пошуків нових підходів до формування становлення особистості дитини. Ця проблема зумовлена вимогою суспільства, яке потребує особистостей з новим світорозумінням, власним життєвим проектом та впевненим прийняттям історичного виклику. Саме дошкільна ланка займає фундаментальне місце у формуванні та становленні дитини як суб'єкта життєтворчості.

Для з'ясування значення життєвих цінностей та духовності дитини слід усвідомити природу й типологію компетентностей, визначити перспективні лінії розвитку життєвої компетентності особистості.

Аналіз психолого-педагогічних джерел підтверджує те, що питання інтегративної властивості виховання, утвердження життєвих цінностей у дітей дошкільного віку знаходиться у центрі уваги науковців.

Компетентісний підхід в освіті, як зазначає А. М. Кондаков, у контексті парадигми життєтворчості відповідає ціннісно-варіативній моделі освітнього вибору. Ціннісно-варіативна модель освітнього вибору володіє освітнім потенціалом, скеровує освіту до ціннісної орієнтації, варіативність (порядок і можливості сполучення елементів між собою) обмежується рамками балансу цінностей [1: 230–235].

Отже, якщо розглядати пріоритети у процесі формування ціннісного ставлення дитини до світу, то саме життєва компетентність стає важливими компонентом, який сприяє накопиченню досвіду самопізнання, самовдосконалення, самовиховання та визначенню орієнтирів і способів розв'язання життєвих ситуацій.

Таким чином, проблема формування життєвої компетентності у дітей дошкільного віку є актуальним завданням дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій переконує у посиленій увазі до проблеми формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку. Так, визначення компетентності дітей дошкільного віку дає дослідниця А. Богуш. На її думку, компетентність дитини-дошкільника – "це комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку та самоконтроль" [2]. У роботах Т. І. Поніманської, крім означених якостей, виділяються такі складові компетентності дошкільника, як незалежність, критичність, оптимізм, уміння доводити розпочате до кінця, брати на себе відповідальність за помилки [3].

Увага дослідників зосередилась на вивченні ключових складових компетентності особистості. Цікавими є напрацювання науковців А. Куракіна, А. Мудрика, Л. Новікової, які розглядають життєву компетентність як якість особистості, що формується під час міжособистісної взаємодії, спілкування без якого неможливе її становлення [4].

Ефективність процесу формування життєвої компетентності, на думку Дж. Оулмена, залежить від типу інституту соціалізації, який спрямовує свою дію на особистість [5].

Індивідуальний підхід до життєвої компетентності особистості не вичерпується адаптацією до соціального середовища. Його прихильники (І. Єрмаков, Л. Рувинський, В. Шепель) підкреслюють, що в основі опанування життєвої компетентності лежить творча самореалізація особистості, розробка і здійснення нею життєвих сценаріїв [6].

Дослідники І. Бех, В. Ляшенко, Т. Поніманська розглядають становлення життєвої компетентності як процес засвоєння моральних норм, духовних цінностей, стереотипів, вироблених суспільством, у результаті чого формується система внутрішніх регуляторів, морально-ціннісне ставлення до життя [3].

Процес становлення життєвої компетентності як трансляції культурних надбань людства передбачає передачу соціального досвіду від покоління до покоління (І. Зязюн, О. Кононко, О. Савченко, І. Ящук). При цьому науковці вважають необхідним здійснювати спеціально навчально-виховний вплив [7].

Метою статті є аналіз поняття "життєвої компетентності" як однієї із складових особистісно орієнтованої моделі освіти, яка розглядає життя дитини як самоцінність. Розкриття мети статті зумовлює вирішення наступних завдань: з'ясувати основні фактори розвитку життєвої компетентності; визначити базові цінності життєвої компетентності у дитини в дошкільному закладі.

Виклад основного матеріалу. Система освіти ХХІ ст. відповідно до вимог сучасного світу потребує докорінного переосмислення, практичної реалізації базових принципів компетентності за концепцією ЮНЕСКО, – навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити. В процесі формування життєвої компетентності дуже важливим є молодший шкільний вік. Саме він є перехідною ланкою особистості від позиції дошкільника до нової "соціальної позиції" (Л. І. Божович) – який вже має коло важливих обов'язків і прав, а також займає нове положення в суспільстві. Самостійність, організованість, керування власною поведінкою та здатність до прийняття рішень є суттєвою складовою особистості молодшого школяра, яка зумовлює характер її соціальної активності, здатності до вироблення нових стратегій життєдіяльності, початкових елементів адаптації до стрімких соціально-економічних змін у суспільстві. Саме тому цей вік є дуже важливим для формування життєвої компетентності.

Стрижневим напрямком у роботі дошкільного закладу є стратегія життя особистості. Обрана тактика допомагає дитині усвідомити життєві цінності, сформувати інтегровані знання про людину та цілісні уявлення про світ і самого себе як його частину.

На сьогодні можна виділити декілька основних підходів щодо визначення сутності життєвої компетентності: соціальний, психологічний, педагогічний. Соціальний підхід визначає життєву компетентність особистості як умову, необхідну для дотримання ними існуючих у суспільстві норм, прав та цінностей.

Психологічний підхід визначає життєву компетентність людини як розвинену здатність до самореалізації найважливіших фізичних, психічних та духовних якостей.

Педагогічний підхід визначає життєву компетентність особистості як духовно-практичний досвід, який може бути успішно освоєний ними у процесі навчання.

Проблема формування компетентності розглядається у дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних педагогів, психологів. Особливу увагу формуванню компетентностей дитини приділено у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку.

Досліджуючи проблему формування життєвої компетентності, І. Ящук наголошує на тому, що життєва компетентність являє собою знання, вміння, життєвий досвід, необхідний для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення власного життя [5: 24]. О. Кононко констатує той факт, що життєва компетентність має розглядатися як чинник, що змінить мету навчально-виховного процесу, спрямує зусилля педагогів на забезпечення кожній дитині сприятливі умови для оволодіння нею знаннями з різних галузей і мистецтвом життя.

Як будь-яке утворення, життєва компетентність має свою структуру. На наш погляд, найкраще розкрита структура життєвої компетентності у працях Л. Сохань. Вчена подає таку структуру життєвої компетентності: 1) знання; 2) вміння й навички (теоретичні знання включають наукові (знання про світ, закони життя, про себе) та життєву мудрість, яка разом з нормами поведінки складає також і практичні знання та вміння й навички); 3) життєтворчі здібності (аналітичні, поведінкові, прогностичні); 4) життєвий досвід (складається з усвідомленого та неусвідомленого індивідуального досвіду й творчого використання й наслідування досвіду інших осіб); 5) життєві досягнення (особисте щастя, соціальний статус, самореалізація). Л. Сохань розглядає життєву компетентність як комплекс певних особистісних якостей, що забезпечують продуктивне життєздійснення особистості, тобто здійснення життя як способу людського існування, а її формування розглядає як розвиток і збагачення всіх основних життєзабезпечувальних особистісних структур [8: 10].

Життєва компетентність – це знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту. Як сукупність певного досвіду особистості життєва компетентність не може бути сталою, а значить можна стверджувати, що це динамічне явище, яке розвивається і ускладнюється.

Життєва компетентність – складне утворення, певні особистісні якості, які, забезпечуючи продуктивне життєздійснення, демонструють інтегровану здатність – уміння жити:

- знання, вміння та навички;
- уявлення особистості про себе;
- життєвий досвід;
- життєві досягнення особистості;
- система цінностей;
- здатність когнітивно оцінювати й гнучко переосмислювати життєві ситуації;

- духовно-моральний розвиток [8].

Життєва компетентність успішно реалізується на основі ціннісних ставлень дитини до самого себе та оточуючого світу – природи, людей, рукотворного світу. На думку Т.І. Поніманської, з позицій гуманістичного підходу в освіті особистість вихованця розглядається у взаємодії з навколишнім світом [9: 4].

За визначенням Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "компетентність дитини – інтегральна характеристика розвитку особистості. Основним показниками якої є оптимальний для віку ступінь сформованості провідної діяльності, всіх форм активності та базових якостей" [10: 14].

Загалом формування життєвої компетентності, що об'єднує набір важливих особистісних характеристик дошкільника, дозволяє набути знань, досвіду орієнтування в життєвих реаліях.

У контексті життєвої компетентності слід звернути увагу на фактори розвитку даної компетентності:

- свобода вибору та самостійність;
- методика проектування;
- інтерактивні технології;
- інтеграційні процеси;
- співробітництво;
- розвивальне середовище;
- особистість педагога.

У парадигмі життєвої компетентності виділяють базові термінальні та базові інструментальні цінності, які стають внутрішньо особистісними установками дитини. Формування даних цінностей являється важливою складовою парадигми життєвої компетентності.

До базових термінальних цінностей ми відносимо:

- життя людини як найвища цінність, самоцінність;
- свобода для реалізації індивіда;
- моральність як поведінка людини відповідно до загальнолюдських морально-етичних норм;
- спілкування з оточенням, взаємодопомога;
- сім'я, особисте щастя, діти;
- робота як самоцінний сенс життя і як можливість заробляти;
- благополуччя, доходи, комфорт життя, здоров'я.

До базових інструментальних цінностей належить:

- ініціативність, здатність виразити себе;
- традиційність, повага до традицій, орієнтація на те, щоб "жити, як усі";
- незалежність, здатність бути індивідуальністю, жити за своїми критеріями;
- самопожертва, готовність допомагати іншим навіть на шкоду собі;
- авторитетність, здатність впливати на інших, мати владу, конкурувати, досягати успіху;
- законність, порядок задля безпеки індивіда, рівноправність у взаєминах з іншими;
- вільність як свобода від обмежень.

В організації різноманітних форм активності та провідних діяльностей дошкільника (ігровій, комунікативній, предметно-практичній) відображається прояв сформованості базових цінностей. Наприклад, в ході ігрової діяльності реалізуються завдання соціально-морального, пізнавального розвитку, що сприяють формуванню базових якостей особистості.

Дитина пізнає й творить свій світ цінностей. В "особистому плані цінність може бути визначена як таке ставлення до предметів і явищ дійсності, яке показує людині її істинне благо, розкриває перед нею можливості життя, здатного принести найбільше щастя" [11: 77].

Допомогти дитині успішно оволодіти цінностями, як структурними компонентами життєвої компетентності має вихователь. Педагог повинен забезпечити системний, цілісний підхід до організації життєдіяльності дошкільника для успішного розв'язання життєвих завдань.

У свої працях В. О. Сухомлинський закликав педагогів створювати умови, в яких розвивається душа та природна зацікавленість дитини до оточуючого світу.

Реалізація поставлених завдань перед педагогом потребує використання гуманістичних природовідповідних принципів:

- підходити до дошкільного дитинства як до унікального етапу особистісного зростання, орієнтуватися на властивості дитячої субкультури;
- розглядати знання, вміння, навички дітей не як мету освітньо-виховного процесу, а лише як засоби розвитку особистості, розгортання нею свого внутрішнього потенціалу;
- забезпечувати у навчально-виховному процесі збалансованості інтелектуального з моральним, фізичним, емоційним, вольовим розвитком дитини;
- урахувати об'єктивні закономірності психічного розвитку дитини, надавати перевагу сензитивним періодам в розвитку дитини;

- позбутися звички бути розпорядником думок і вчинків дітей, збагачувати взаємодію з дітьми особистісними взаєминами;
- ставитися до дитини як до суб'єкту освітнього процесу, надавати їй право на власний вибір різних видів самостійної діяльності, власної думки.

Керівництво даними принципами посприє успішному співробітництву педагога з дитиною яке являється умовою формування життєвої компетентності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Життєва компетентність у загальному вигляді являється базовою характеристикою особистості і включає необхідні складові процесу життєтворчості.

Проведений аналіз визначив базові цінності та принципи парадигми життєвої компетентності особистісно орієнтованої моделі освіти та фактори розвитку компетентності у дошкільника. Подальшого дослідження потребує питання змісту складових життєвої компетентності дошкільника для вирішення проблеми її ефективного розвитку в процесі становлення особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кондаков А. М. Модели образовательного выбора и ведущие компетентности как образовательные ресурсы для развития личности, общества и государства / А. М. Кондаков // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 230–235.
2. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / [укл. А. М. Богущ]. – Одеса : Маяк, 1999. – 88 с.
3. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : [підручник] / Тамара Поніманська. – 3-тє вид. , випр. – К. : "Академвидав", 2015. – 448 с.
4. Мудрик А. В. Социальная педагогика : [учеб. для студ. пед. вузов] / А. В. Мудрик. – 2-е изд. , испр. и доп. – М. : Академия, 2000. – 192 с.
5. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ящук Іван Петрович. – К., 2001. – 215 с.
6. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : [навч. посібник] / В. С. Лутай. – К. : Магістр, 1996. – 256 с.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук. метод. посібник] / [наук. ред. О. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.
8. Сохань Л. Життєва компетентність у технології життєздатності / Л. Сохань, І. Єрмаков // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. Науково-методичний збірник. – К. : Контекст, 2000. – 672 с.
9. Поніманська Т. І. Гуманізація освіти: радимося з Василем Сухомлинським / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2014. – № 9. – 4 с.
10. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / [Міністерство освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. Ред. та упоряд. О. Л. Кононко.]. – К. : Світич, 2008. – 14 с.
11. Тарасенко Н. Ф. Природа, технологія, культура / Н. Ф. Тарасенко. – К., 1985.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kondakov A. M. Modeli obrazovatel'nogo vybora i vedushchyie kompetentnosti kak obrazovatel'nyie resursy dlia razvitiia lichnosti, obshchestwa i gosudarstva [Models of Educational Choice and Leading Competence, as Educational Resarce for Development of the Personality, Society and State] / A. M. Kondakov // Mir psichologii [Psychology World]. – 2004. – № 2. – S. 230–235.
2. Vytoky mowlennyeovogo rozvytku ditey doshkil'nogo viku : programa ta metodychni rekomendatsii. [Outages of Speech Development of Pre-School Aged Children : Programm and Methodical Reccomendations] / Ukl. A. M. Bogush – Odessa : Mayak. 1999 – 88 s.
3. Ponimans'ka T. I. Osnovy dosnkil'noi pedagogiky [Foundations of Pre-School Pedagogy] : [navch posibnyk]. – K. : Abrys, 1998. – 448 s.
4. Mudryk A. V. Sotsial'na pedagogika [Social Pedagogy] : [ucheb. dlia stud. ped. Vuzov] / M. Mudryk. – 2000. – 192 s.
5. Yashchuk I. P. Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti osobystosti starshoklasnykiv zagal'noosvitnikh shkil Ukrainy [Life Compence Formaiton of Senior Children of Comprehensive Ukrainian School] : dys. ... cand. ped. nauk : 13.00.07 / Ivan Petrovych Yashchuk. – K. , 2001. – 215 ark.
6. Lutaj V. S. Filosofiia suchasnoi osvity [Philosopny of Modern Education] : [navch. posibnyk] / V .S. Lutaj. – K. : Magistr, 1996 – 256 s.
7. Komentar do Bazovogo komponenta doshkil'noi osvity v Ukraini : [nauk. metod. posibnyk] / nauk red. O. Kononko. – K. : Red.URN."Doshkil'ne vykhovania", 2003. – 243 s.
8. Sokhan' L. Zhyttieva kompentnist' u tekhologii zhyttiedatnosti [Life Competence in Technology of Viability] / L. Sokhan', Z. Yermakov. – Kroky do kompetentnosti ta integratsii v suspil'stvo [Ways to Competence and Integration into Society]. – Naukovo-metodychnyj zbirnyk. – K. : Kontekst, 2000. – 672 s.
9. Ponimans'ka T. I. Gumanizatsia osvity : radymosia z Vasylem Sukhomlyns'kym [Humanization of Education : Consulting with Vasyl' Sukhomlyns'kyj] / T. I. Ponimans'ka // Doshkilne vykhovania [Early Childhood Education]. – 2014. – № 9. – 4 s.
10. Bazova programa rozvytku dytyny doshkil'nogo viku "Ya u Sviti" [Basic Programm of Development of Pre-school Aged Children "Me in the World"] / [Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Acad. ped. nauk. Rad. ta uporyad. O. L. Kononenko.] – K. : Svitych, 2008. – 14 s.
11. Tarasenko N. F. Pryroda, tekhnologia, kul'tura [Nature, Technology, Culture] / N. F. Tarasenko. – K., 1985.

Найда Р. Г. К проблеме формирования жизненной компетентности ребенка в дошкольном учреждении.

В статье представлен анализ понятия "жизненной компетентности" как одной из составляющих лично-ориентированной модели образования, которая рассматривает жизнь ребенка как самоценность. Выявлены основные факторы развития жизненной компетентности; определены базовые ценности жизненной компетентности у ребенка в дошкольном учреждении и природосоответствующие принципы для реализации поставленных задач перед педагогом.

Ключевые слова: парадигма жизнетворчества, жизненная компетентность, компетентный подход, базовые терминальные и базовые инструментальные ценности.

Naida R. G. To the Problem of Child's Life Competence Formation in Preschools.

Modern development of pre-school education requires the searching of new approaches to formation of personality of the child.

This problem is caused by the requirement of the society, which need the personalities with new outlook, with their own life project and confident acceptance of the historical challenge. Exactly pre-school section occupies fundamental place in the child's formation as the subject of the life-art.

For the clarification children's values of life and spirituality, we should realize the nature and typology of the competence, determine the perspective lines of development of vital competence of personality.

The aim of the article is the analysis of the term "vital competence", as one of the components of personal oriented model of education, which considers the children's life as self-worth. The disclosure of the article aim causes the solution of such tasks as: to clarify the main factors of development vital competence; determine basic values of vital competence of the child in pre-school institution.

The teacher has to help the child to acquire the values successfully, as structural components of vital competence. Pedagogue has to provide systematic and holistic approach to organization of the viability of preschooler for successful solution the vital tasks.

Vital competence in general aspect is the basic characteristic of personality and includes necessary components of life-art process.

The analysis determined basic values and principles of paradigm of vital competence of personal oriented model of education and factors of development the competence in preschooler. Further investigation requires the questions of the content of the components of vital competence of preschooler for solution the problem, its effective development in process of formation child's personality.

Key words: paradigm of life-art, vital competence, approach of the competence, basic terminal and basic instrumental values.